
Para todos todo

Josep Cònsul

Llicenciat en Història Contemporània per la UB

Irene Lop

Estudiant de cinquè curs d'Història Contemporània a la UB

Fidel Picó

Estudiant de quart curs de Sociologia a la UB

Resumen: Los autores se hallan en los finales de sus respectivas carreras en ciencias sociales. A partir de una estancia «apasionante» el verano de 1995 en Chiapas, México, analizan desde la perspectiva histórica y estructural la dura realidad social que observaron. Sus conclusiones se centran en la reflexión conjunta que, como equipo, han tenido la ocasión de elaborar. Y en ello demuestran una excepcional perspicacia a la hora, no solamente de interiorizar la observación realizada, sino también cuando construyen teoría interpretativa sobre ella. Una muestra de sociología comprometida y singular.

Abstract: The authors are in the end of their career in Social Sciences. From a «exciting» stay in the summer of 1995 in Chiapas, México, they analyse from the historical and structural perspective the hard social reality that they observed. Their conclusions centre themselves on the collective reflection that, like a group, they have had the occasion to work on. And in it they prove an exceptional discernment at time, not only to put inside the achievement observation, but also when they build some interpretative theory about it. A proof of compromised and singular sociology.

«Hemos aprendido a hablar y a escuchar y a no decretarle obediencia a la historia.»

«Si quieren saber que rostro hay detrás del pasamontañas es muy sencillo: tomen un espejo y véanlo.»

«Aprendimos que las soledades que se suman pueden ser no una gran soledad sino un colectivo que se encuentra y hermana por encima de las nacionalidades, de idiomas, de culturas, de razas y de sexos.»

«En el pasado no sólo vimos derrotas. También encontramos deseos de justicia y sueños de ser mejores. Dejamos el escepticismo colgado del perchero del gran capital y descubrimos que podíamos creer que valía la pena creer que debíamos creer en nosotros mismos...»

«Los arroyos...cuando bajan... ya no tienen regreso...mas que bajo tierra.»

Subcomandante Marcos

0. Introducció

La rebel·lió *zapatista* no és un fet aïllat. Assistim en l'actual moment històric a múltiples respostes, amb les expressions particulars de cadascuna d'elles, al que s'ha vingut a dir triomfant política neoliberal. A l'Amèrica Llatina, que mai no ha esdevingut una zona de «primer món» i que, a causa d'això, sempre ha estat considerada en l'ordre neoliberal una àrea de mercat, es constaten multitud d'aquestes respostes a què fem esment.

És dins d'aquest context de triomf neoliberal que cal emmarcar la rebel·lió *zapatista*. No es tracta d'un problema específic, en aquest cas de l'Estat de Chiapas, ni tampoc és l'expressió del fracàs d'una política concreta; tanmateix és el contrari: es tracta d'una resposta a l'èxit de l'aplicació d'aquestes polítiques, en concret les capitalistes, que marginen a la misèria a grans capes de la població a nivell mundial, en nom del seu propi enriquiment i desenvolupament constant. Com correctament analitza James Petras, sociòleg nord-americà, la lluita guerrillera és una resposta a l'èxit del capitalisme. L'acumulació de capital que està produint-se a Mèxic s'està recolzant en una major marginalitat, en una major exclusió, i a l'altre cara d'aquests mateixos fets, en una major concentració de poder, en un major control de l'Estat i un major control de la societat civil.¹

Aquesta realitat, que s'ha anat forjant al llarg de les últimes dècades, ha anat trobant alhora reticències que, en el cas concret del continent americà, han adoptat diverses postures. Entre elles, al segle XX la lluita armada ha estat un fenomen recurrent a l'Amèrica Lla-

¹ La revolució contra el Nou Ordre Mundial. Conferència a càrrec de JAMES PETRAS, Barcelona, 2 de març de 1994.

tina, com a instrument de les classes populars. Els seus antecedents es remunten a la lluita indígena contra la colonització. En moments com els actuals, en els quals es preveia la fi d'aquest mètode de lluita, la irrupció de l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional (EZLN) ha sorprès l'opinió pública internacional.²

Les característiques particulars, així com la pròpia idiosincràsia establerta per l'EZLN i l'assenyalament clar del neoliberalisme com a enemic global, han obert noves perspectives en la lluita per la superació d'aquesta fase històrica. Abans però de veure les formes d'iniciar aquesta superació ens caldrà analitzar com el neoliberalisme, l'expressió econòmica del capitalisme, ha arribat a conquerir el cim de la història a les portes del Tercer Mil·lenni.

1. La revolta de Chiapas en el marc de l'Amèrica Llatina

1.1. Breu visió històrica de l'Amèrica Llatina des de 1945

Es fa difícil en moments com els actuals d'uniformització de polítiques de sacralització de termes, en definitiva, i retornant a H. Marcuse d'unidimensionalitat de pensaments, d'aixecar la veu i criticar, amb arguments i/o accions, la doctrina liberal imposada a la majoria dels i les habitants del planeta. El triomf de l'erupció capitalista ha estat de tal magnitud que ha sabut camuflar i falsejar, si s'escau, termes com els de democràcia o participació.

En aquest sentit, el pretès triomf de la democràcia sobre el feixisme esdevingut el 1945, d'ençà la victòria aliada a la II Guerra Mundial, és una acceptació comuna entre els historiadors oficials. Es pot demostrar fàcilment mitjançant documents secrets ara posats al descobert, que aquesta guerra va obeir les mateixes raons que van provocar l'esclat de la I Gran Guerra el 1914; és a dir, la lluita per la hegemonia entre les principals potències del Primer Món per tal d'assegurar-se la dominació i el control del mercat mundial i del Tercer Món.³

Si ens centrem, doncs, dins d'aquestes coordenades, estarem en

² De la introducció al llibre: *Del Moncada a Chiapas: Hª de la lucha armada en América Latina*. DANIEL PEREYRA. Editorial Los Libros de la Catarata.

³ De la introducció al llibre: *Los vencedores. Una ironia de la historia*. NOAM CHOMSKY i HEINZ DIETERICH. Editorial Txalaparta.

El llibre recopila un seguit de documents que demostren i clarament determinen la posició dels EUA durant la II Guerra Mundial, així com les veritables intencions nord-americanes per entrar a la guerra el 1941. Aquest cinisme, anomenat política real, no ens ha de sorprendre si recordem, sense anar més lluny, el desenvolupament i posterior esclat del conflicte del Golf Pèrsic el 1990/91.

una més bona posició per entendre el que han significat pel conjunt dels països d'Amèrica Llatina aquests últims 50 anys. Tenint en compte que els conflictes militars es duen a terme per determinar qui i en quines condicions estructura l'ordre de pau que el segueix,⁴ es fa força evident que d'ençà l'esmentat triomf aliat a la II Guerra Mundial, el continent americà resta en mans dels Estats Units.

Aquest intervencionisme nord-americà ja es constata des del segle XIX amb la famosa «Doctrina Monroe» el 1823 o, més enllà, en el paper jugat pels Estats Units durant la Guerra de Cuba el 1898. Però és a partir de 1945, quan es fa molt més evident. Cal tenir present l'existència d'un bloc antagònic com era el format pels països de l'Est europeu. Un altre fet que diferencia l'actuació nord-americana al continent a partir de 1945 és la creació, aquell mateix any, del Fons Monetari Internacional, del Banc Mundial i, dins d'una altra vessant, però també encarregada de vetllar per l'ordre capitalista, ara democràtic, l'Organització de les Nacions Unides.

A grans trets podem establir tres fases dins el procés d'imposició del capitalisme al continent americà, retornant a l'esquema de James Petras:⁵

— Una primera fase que normalment té els seus inicis en la imposició de dictadures, encarregades de desarticular la classe obrera del país, utilitzant en tots els casos la violència i l'assassinat. Pinochet a Xile, Videla a l'Argentina, Somoza a Nicaragua, Bordaberry a l'Uruguai... la llista es generalitzada.

— La segona fase s'inicia a partir del finançament extern del Fons Monetari Internacional. L'ajuda externa ve condicionada a complir les expectatives econòmiques que el propi creditor imposa: assistim doncs a privatitzacions de tot tipus, baixades generalitzades de salaris, destrucció del mercat intern del país en qüestió, etc.

— En aquest nou context de crisi fa la seva aparició la tercera fase de l'intervencionisme, la que encamina al país cap a la democràcia. Aquesta democràcia es consolida de dalt a baix, en el sentit que les masses no poden decidir, atès que ni hi són a temps ni tenen la capacitat per fer-ho, ni decidir tampoc sobre política econòmica ni la direcció política que desitgen. Així doncs, ens trobem amb democràcies lligades, d'una banda, a l'amenaça del retorn a la dictadura i, de l'altra, a les imposicions econòmiques a les quals han de fer front, via deute extern. Enmig, hi queda situat el joc parlamentari, en major o menor grau lligat tanmateix a les pròpies elits econòmiques que regeixen el futur del país.

⁴ Los vencedores, pàgina 111.

⁵ La revolució contra el Nou Ordre Mundial.

Quan algun dels països del continent americà intenta saltar-se aquests passos ha rebut i rep la pressió i la oposició dels EUA . Intents democràtics com el de Jacobo Arbenz a Guatemala al 1954 o el de Juan Domingo Bosch, a la República Dominicana, d'accedir o mantenir-se al poder, van ser esclafats pels nord-americans. Si malgrat aquesta pressió, algun país aconsegueix sortir de la norma i instaurar un règim democràtic no convenient, com en el cas de Salvador Allende a Xile el 1971, el torpedinament a la seva acció política és constant, ja sigui mitjançant la utilització dels serveis secrets (CIA), com va ser el cas xilè, o per la via del bloqueig econòmic i la pressió política, com és l'actual cas de la República de Cuba.

Actualment, amb la pèrdua de l'hegemonia econòmica mundial per part dels nord-americans, a mans de japonesos i alemanys, es fan més palesos els motius pels quals Amèrica Llatina ha de seguir essent el pati del darrere nord-americà, per tal de mantenir la competitivitat d'aquests en l'economia globalitzada.

1.2. Amèrica Llatina dins l'economia globalitzada

Assistim actualment a un nou repartiment econòmic del planeta. La característica essencial d'aquest ja no és la seva estructuració seguint els blocs polítics més o menys antagònics; l'actual concepte de globalització (de mundialització de l'economia) té com a principi bàsic, ara ja clarament definit, el de l'acumulació de capital. Aquest capital s'ha tret del damunt complexos i màscares derivades de l'existència del bloc de països de l'Est europeu (el perill comunista), així com de la presència del monstre xinès, per afrontar aquesta globalització amb tres àrees perfectament definides: la que forma el Japó al sud-est asiàtic, la Unió Europea amb la perspectiva d'annexionar-se econòmicament l'Est del continent, i l'àrea dels EUA que agafa plenament Amèrica Llatina.

Aquest procés que ara culmina, i que ha dut al Japó (en xifres) a convertir-se en la primera potència econòmica mundial, s'inicia els anys 60. En el cas europeu es té previst culminar-lo amb la moneda i mercat únic europeus ja a les portes de l'any 2000, amb els famosos criteris de convergència dictats a Maastricht, fermament guiats per l'Alemanya d'Helmut Kohl.

La supremacia alemanya dins la Unió Europea es demostra en xifres. Així doncs, mentre amb la Unió Europea, els EUA en els anys que van de 1962 a 1993 han acumulat un dèficit de 17.167 milions de dòlars, només amb Alemanya aquest dèficit ha estat de 123.913 milions. Sens dubte però, el principal creditor en aquests últims trenta anys dels EUA ha estat el Japó, amb qui els nord-americans

acumulen un dèficit total de 625.992 milions de dòlars.⁶

Aquestes xifres contrasten amb les que fan referència al comerç dels EUA amb Amèrica Llatina. En aquest cas, i seguint l'estadística dels últims trenta anys, el superàvit nord-americà ha estat de 38.922 milions de dòlars.

La comparació entre els ingressos acumulats procedents d'Amèrica Llatina pels EUA i els dèficits comercials que aquests mantenen amb el Japó i Alemanya ens dona les següents xifres: mentre els beneficis procedents del continent americà van ser (de 1962 a 1993) de 278.399 milions de dòlars, la balança comercial amb el Japó s'eleva a 625.991 milions de dòlars de dèficit per part dels EUA mentre que, amb Alemanya, és deficitari en 123.913 milions de dòlars.

Quin és doncs el paper d'Amèrica Llatina en aquesta globalització?

Sembla força evident que tot el continent americà està servint als EUA per pal·liar en part els dèficits que acumula amb les altres potències.

Entre el 1962 i el 1971 els beneficis dels EUA obtinguts d'Amèrica Llatina significaven les tres quartes parts del seu dèficit comercial amb el Japó i superaven amb un 50% al d'Alemanya. A la dècada dels 70 els beneficis nord-americans respecte a l'Amèrica Llatina, igualen el dèficit acumulat amb el Japó. Als anys 80, ni tan sols els beneficis obtinguts al continent han permès als EUA mantenir una posició de força, atès que el seu dèficit amb el Japó ha augmentat gairebé sis vegades, mentre que amb Alemanya ha crescut set vegades més.

Com assenyalen James Petras i Todd Cavaluzzi,⁷ la creixent explotació d'Amèrica Llatina és igualada per la declinant posició comercial dels EUA enfront dels seus principals competidors en el mercat mundial. Com indiquen les xifres, Amèrica Llatina ha estat d'una importància estratègica perquè els EUA poguessin equilibrar els seus comptes comercials i ocultar el declivi de la posició global.

Sembla però, d'acord amb les dades, que ni tan sols mantenint aquesta situació poden, els EUA, gaudir de beneficis en la seva competició particular amb els altres dos monstres econòmics. En tot cas, aquesta liberalització econòmica continental ha suposat la ruïna per als països d'Amèrica Llatina, que mai no ha estat en condicions d'inserir-se en aquest mercat mundial amb garanties de competitivitat.

⁶ Les xifres fan referència a superàvits i dèficits acumulats pel comerç dels EUA. Les dades provenen del Departament de Desenvolupament Econòmic i Social de les Nacions Unides.

⁷ *La liberalización de América Latina y la estrategia global de los EUA* JAMES PETRAS i TODD CAVALUZZI. Cuadernos para el debate.

Els famosos plans d'ajustament estructural (PAE) receptats pel Fons Monetari Internacional i el Banc Mundial han ofegat qualsevol intent de potenciar un mercat intern amb garanties d'exportació justes. Tanmateix, aquests plans han produït quotes d'atur mai no assolides en aquesta àrea (taxa d'atur del 18,6% a l'Argentina, la més alta de la seva història,⁸ i un índex de pobresa que afecta normalment un 25 o 30% de la població de qualsevol país (Mèxic, Bolívia, Perú, Brasil, etc): en definitiva, un cop vistes les xifres a què abans fèiem esment, un lent caminar del continent, de cara al segle XXI, cap al que s'anomena economies de presidència, que acaben substituïnt les actuals economies dependents llatinoamericanes.

La nació mexicana no ha estat aliena a aquest procés econòmic que ha afectat tot el continent. I és des d'aquesta premissa d'on cal partir per entendre les causes de l'aixecament *zapatista* del gener de 1994.

1.3. Condicionants externs per a la rebel·lió *zapatista*: Mèxic dins d'Amèrica Llatina

Mèxic és, justament des del dia que va esclatar la rebel·lió *zapatista*, l'1 de gener de 1994, membre del Tractat de Lliure Comerç (TLC), juntament amb el Canadà i els EUA. Fins aleshores, tots els esforços de la política liberal mexicana havien anat encaminats a satisfer aquesta integració. Ni tan sols un any després, el desembre del mateix 1994, l'economia mexicana feia fallida a les borses i mercats internacionals. El preu que Mèxic ha hagut de pagar per adequar el seu model socioeconòmic i polític a l'ajustament que significa el TLC sembla clar, però tractem d'analitzar sobre qui ha recaigut aquest preu.

Mèxic és un exponent paradigmàtic del que està succeïnt a tot el continent, i que descrivíem al punt 1.2. En els darrers deu anys ha estat el país en què les privatitzacions han crescut més, situant-se en 1.500 la xifra d'empreses privatitzades, amb tot el que això comporta en matèria d'acomiadaments i de política de baixos salaris. Així mateix les transferències de capital, que en la retòrica capitalista figuren com a internacionalització del capital, han fet caure l'economia, també en els últims deu anys, per sota dels registres que

⁸ Reflectida a *La Jornada*, dimarts 25 de juliol de 1995. El diari també fa esment que 790 empreses van fer fallida a l'Argentina en els primers sis mesos de l'any 1995. Aquesta situació va provocar la revolta i posterior repressió a la província argentina de San Juan: revolta que és l'expressió d'un malestar latent al país i que ja es va produir el 1993 a Santiago del Estero, *La Jornada*, dijous 27 de juliol de 1995.

marcava durant l'etapa d'industrialització (1950/75): mentre el capital mexicà ha invertit als EUA aquest ho ha fet a Mèxic, amb tota la disparitat que suposa la relació del dòlar enfront del *peso* mexicà, passant doncs a fer créixer les arques dels més rics.⁹

Totes aquestes inversions i privatitzacions s'han produït amb la benevolència i complicitat del govern mexicà, àvid de demostrar que complia les recomanacions del FMI i el Banc Mundial de cara al seu ingrés al TLC. L'Estat ha actuat com a catalitzador d'aquestes operacions. A més, però, d'aquestes inversions i privatitzacions, l'Estat mexicà ha retallat les prestacions socials en un 40% en l'última dècada: la caiguda de salaris i l'atur estructural que això ha produït ha tingut la seva continuïtat en una millor i major explotació dels treballadors i les treballadores, concloent, a més, aquest cercle viciós en un augment significatiu de la contaminació (sobretot en l'àrea del Districte Federal, on viuen 24 milions de persones), atès que no hi ha un control estatal sobre les empreses, fruit de la liberalització.¹⁰

Aquesta política laboral que, seguint amb la retòrica del capital, passa a anomenar-se flexibilització del treball, ha fet que el/la treballador/a quedi situat enmig de dos focs: d'una banda l'economia de lliure mercat al qual l'aboca el TLC i de l'altra ha quedat sense la protecció social del propi Estat.

És aquest el context en què cal emmarcar l'actual situació mexicana. Les diferències socials i econòmiques van augmentant gradualment, i es compleix l'axioma de «el ric cada vegada més ric i el pobre cada vegada més pobre». Les decisions com ara l'ingrés al TLC s'han pres sense tenir en compte la veu de les diferents classes socials. Ens cal, doncs, tornar a recuperar el concepte de lluita de classes per entendre la realitat dels fets: una classe social està prenent unes decisions que afecten negativament una altra classe que, en el context de desigualtat en què es produeix aquesta decisió, no hi pot articular resposta.¹¹

⁹ Dels cent primers bilionaris, vint-i-un són llatinoamericans (1993). L'any anterior eren vuit segons la revista econòmica Forbes. Segons el parer d'aquesta revista «quan els empresaris prosperen també ho fa una economia».

¹⁰ El diari Excelsior publicava, l'any 1992, un informe realitzat per grups ecologistes, que denunciava la mort de 100.000 nens l'any a l'àrea de Ciutat de Mèxic, com a resultat de la contaminació. Les principals culpables són les emissions de plom i sulfur de la companyia Petroquímica Nacional, que resta lliure dels controls imposats a altres empreses.

¹¹ Fixem-nos que a Europa tampoc s'han tingut en compte les opinions de la gran majoria de la població per aplicar els criteris de convergència de Maastricht, ni la implantació de la moneda única, el mercat únic...

A partir de l'anàlisi d'aquesta situació deixa de sorprendre el fet que l'aixecament *zapatista* i l'entrada en vigor del TLC coincidissin el mateix dia. Com ja avançàvem en la introducció, aquest aixecament és una resposta a l'èxit del capitalisme.

1.4. Condicionants interns per a la rebel·lió *zapatista*: Chiapas dins Mèxic

Diversos factors coincideixen a Chiapas per a fer d'aquest un dels estats més pobres de Mèxic, tot i la seva riquesa natural en primeres matèries.

Chiapas figura en segon lloc quant a producció agropequària de Mèxic, darrere de Veracruz (6,77% del producte sectorial); té el segon lloc pel que fa a ramaderia i el tercer en blat de moro. És així mateix el primer quant a producció de cafè a nivell nacional, aportant el 35% al conjunt de la producció.¹²

En altres sectors, Chiapas produeix el 21% de la producció nacional de petroli i el 47% de producció de gas natural. És el primer Estat del país quant a generació d'electricitat (55%) mentre que el 30% de l'aigua superficial del territori mexicà és a Chiapas. Destaca també en la producció de fusta, ja que el 50% de l'Estat de Chiapas és forestal.

En un altre ordre de coses, però, Chiapas enregistra el producte interior brut més baix de Mèxic (1.466 dòlars enfront de 8.129 de Ciutat de Mèxic). El govern federal destina a cada mexicà una mitjana de 180 dòlars, mentre que a Chiapas és de 84 dòlars.

A l'apartat dels Drets Humans, externament tan cuidat pel govern mexicà, Chiapas s'emporta les xifres més altes: de 200 casos de repressió al país, el 1993, 30 es van donar a Chiapas; el 63,8 % de les violacions de Drets van provenir de l'Estat. El 90% dels empresonats són indígenes.

El 59,7% dels nens en edat escolar no tenen accés als centres educatius. Chiapas triplica la mitjana nacional d'analfabetisme quant a població major de 15 anys (37,5% en les dones, 22,4% els homes). El 42,6% dels habitatges a Chiapas no tenen drenatge i en el 34,9% no hi ha llum elèctrica, enfront del 12,9% en l'àmbit nacional.

Hi ha un metge per cada 3.500 habitants i un llit d'hospital per cada 1.400. Les morts per deficiència nutritiva representen un 22,3% (a nivell nacional és de 10,5%); el desnodriment a l'Estat és de l'ordre del 66,7%. L'esperança de vida és de 66 anys enfront dels 70 nacionals.

¹²Totes les dades han estat extretes de *Chiapas en cifras*, una publicació feta per la Convergència de Organismos Civiles por la Democràcia, maig de 1995.

La tuberculosi ocupa el quart lloc en causa de mort; el paludisme va afectar 3.000 persones el 1992. El total anual de defuncions se situa en 13.500, essent la més alta de Mèxic.

Per acabar aquest reguitzell de dades, cal assenyalar que el consum d'alcohol figura entre les principals causes de defunció.

Què està succeint perquè es donin aquestes disparitats entre dades? Un estat ric en recursos però pobre en la pràctica. Es parla de l'oblit del centre, del retard indígena, de la problemàtica que genera la pluriètnicitat de Chiapas, dels abusos històrics que no han permès el desenvolupament; fins i tot, la manca d'una revolució com la que va sacsejar Mèxic el 1910 i que no va tenir ressò a Chiapas. Tot això es dona com a explicació d'aquesta disparitat.

Cal analitzar però les relacions que el capitalisme ha imposat a Chiapas: la seva explotació de recursos naturals s'ha produït a un baix cost en mà d'obra. També cal observar com l'entrada de productes dels EUA, fruit de les transaccions comercials que propicia el TLC, ha destruït el teixit agrícola de l'Estat, arruïnat l'economia i produït en tots els casos una evident precarització del treball.

L'explicació de l'oblit del centre no aguanta la comparació de les xifres. L'ajuda del govern està arribant: el problema radica en el fet que aquesta ajuda sempre va a parar a les mateixes arquies (govern local priïsta, ramaders, etc.). La infraestructura creada a Chiapas, en matèria de tecnificació i comunicació, s'està aprofitant per fer rendir les terres, ja de per si productives, però que estan passant a mans privades, fruit de l'impuls governamental a les privatitzacions (20 famílies acaparen les millors terres de Chiapas). A principi dels anys 80, mentre 1.032.000 d'indígenes posseïen 823.000 hectàrees, una sola família en concentrava 121.000.

Actualment, el 76,9% de les terres són de propietat privada i abracen el 35% del territori estatal.

Aquesta conjuntura, tant a nivell estatal com nacional, va produir l'esclat de la rebel·lió *zapatista*, la qual ha rebut qualificatius com el de primera revolució del segle XXI o últim crit dels desesperats de la terra. En tot cas, la rebel·lió *zapatista* ha destruït el mite que ja no era possible l'aixecament anticapitalista després de la caiguda de la URSS. Bo serà, en tot cas, fer un breu repàs cronològic, dos anys després d'iniciada aquesta lluita, als avatars soferts des d'aquella matinada de l'1 de gener de 1994.

2. La revolta zapatista

Els insurgents van arribar l'any nou, l'1 de gener de 1994. Cinc-cents anys després i amb el TLC al fons, retornaven els oblidats de la història: els morts d'ahir i d'avui, però ara tornaven per viure.

Es fa difícil determinar l'inici de la preparació zapatista a la Selva Lacandona de cara a la irrupció el 1994:¹³ sembla clara la influència de grups polítics d'esquerra que van arribar a la selva els anys 60-70, en el moment de ple desenvolupament dels moviments d'alliberament nacional al Tercer Món. L'existència a la zona d'una influència molt clara de la teologia de l'alliberament per part de sectors de l'església, feia de Chiapas un potencial focus de rebel·lió, tenint en compte les estructures socials de la zona i la marginació evident de la mateixa. Als primers focus que s'oposaven als militants del partit d'esquerra radical, Unión del pueblo, cal sumar-los després la incorporació de Línea Proletaria, organització de tall maoista, de la qual va sorgir la Unión de Uniones de Egidos de la Selva. L'any 1983, es va produir una escissió dins aquesta organització de la qual sorgiria el primer nucli de l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional (EZLN). El grup cohabitava amb els postulats de l'Associació Rural d'Interès Col·lectiu (ARIC), de la qual es diferenciava per la utilització de la lluita armada com a eina per aconseguir beneficis. L'església catòlica en cap cas fou partidària de la lluita armada, sinó que s'esforçava en l'altre sentit, fet reconegut pel propi Sotscomandant Marcos (cap visible de l'EZLN).¹⁴

El 1974, el govern federal havia destruït un campament guerriller de les Forces Armades d'Alliberament Nacional; anys més tard, aquesta organització, reconstruïda, va prendre el nom de (FLN), que és la veritable gènesi del moviment *zapatista*. La cara visible dels postulats *zapatistes* la va desenvolupar durant els anys 80 l'Aliança Nacional Camperola Emiliano Zapata (ANCIEZ) ara extingida. L'ANCIEZ va ser l'organització radical als nuclis urbans: el 12 d'oc-

¹³En aquest sentit és recomanable la lectura de *Zapata vive: la rebelión indígena contada por sus protagonistas* de GUIOMAR ROVIRA, Ed. Virus, Barcelona 1994. Periodista catalana, afincada a San Cristóbal de Las Casas (capital dels Alts de Chiapas, Guiomar Rovira ofereix testimonis de primera mà sobre la gestació i el desenvolupament de la rebel·lió zapatista.

¹⁴En una entrevista a *Proceso* (setmanari mexicà), *El Financiero* i *The New York Times* (diaris), el Sotscomandant Marcos afirmava: «Políticamente la Iglesia plantea un encaminarse a esta participación política abierta. Nosotros llegamos y decimos: hay que prepararse en el otro sentido. Nosotros pensamos que la realidad también educa y que el Estado Mexicano estaba de nuestro lado en el sentido de que iba a demostrar que no bastaba con esta lucha sino que se necesitaba otra.»

tubre de 1992, 500 anys després, prenia en manifestació la ciutat de San Cristóbal de las Casas, amb quasi 10.000 indígenes al darrere.

Durant tot l'any 93 es van produir moviments a la Selva Lacandon, tant per part de l'EZLN com del govern federal, que no va admetre mai l'existència d'un nucli armat a la selva, però que era coneixedor del fet que la zona era una potencial font de conflicte i d'esclat.

2.1. Esclat de la revolta i declaració de guerra

I va esclatar l'1 de gener: mentre la classe política mexicana celebrava l'entrada en vigor del TLC, el seu teòric ingrés al Primer Món, els condemnats de la terra s'aixecaven al Sud del país i prenien, entre d'altres, la ciutat de San Cristóbal, sense cap oposició armada, a causa de la sorpresa. El 2 de gener, l'EZLN es retirava de les ciutats però capturava el general Absalón Castellanos, ex-governador de l'Estat de Chiapas: al mateix temps, es difonia la Ia Declaració de la Selva Lacandona, en la qual els *zapatistes* es donaven a conèixer a tot el món. La sorpresa va ser mundial; fora dels nuclis coneixedors de la matèria, ningú no tenia coneixement d'aquesta altra cara de Mèxic. La repressió en forma de bombardeig de la selva per part de les forces del govern federal va acabar el 10 de gener, sota les pressions de la societat civil mexicana i internacional. La celebració d'eleccions al mes d'agost d'aquell mateix any no permetia a Carlos Salinas de Gortari una acció exterminadora massiva. El 21 de febrer de 1994 s'iniciava el diàleg entre el govern i els *zapatistes* a la catedral de San Cristóbal, amb amnistia prèvia del govern i amb l'alliberament de Castellanos per part de l'EZLN. Manuel Camacho Solís va ser el mitjancer nomenat pel govern, i per l'altra banda ho va ser el bisbe de San Cristóbal, Samuel Ruíz, conegut defensor de la teologia de l'alliberament, i al qual sectors reaccionaris de Chiapas atribueixen l'adoctrinament de l'EZLN. L'organització armada va presentar trenta-quatre demandes que incloïen temes de salut, habitatge, educació, situació de la dona, electrificació, respecte als drets i la cultura indígena i la realització d'eleccions lliures i democràtiques. En paraules del Sotscomandant Marcos, que ja aleshores s'havia convertit en el cap visible de l'organització quant a portaveu, hi havia hagut diàleg però no negociació.¹⁵

El 23 de març era assassinat Luis Donaldo Colosio, candidat presidencial del PRI a les eleccions: l'assassinat va desvetllar l'autèntica trama al voltant del PRI teixida pels sectors més reaccionaris del propi partit.

¹⁵Citat a *Del Moncada a Chiapas: Hª de la lucha armada en América Latina*, Daniel Pereyra. Ed. Los Libros de la Catarata, 1994.

Durant els següents mesos, l'EZLN va anar adquirint el control d'una part de la Selva Lacandona, fins al punt de fer una crida a la societat civil mexicana, convocant-la, a l'interior de la pròpia Selva, a la Convención Nacional Democrática (CND), per tal d'obrir una via dialèctica, impossible d'aconseguir amb l'actual composició de partits a Mèxic.

Abans, al mes de juny, l'EZLN havia difós la IIa Declaració de la Selva Lacandona, on es reafirmava en la lluita i feia una crida a la mobilització i la participació de la societat civil en el procés iniciat per la pròpia organització.

2.2. Eleccions i conseqüències

El 21 d'agost de 1994 es fan eleccions a governador de l'Estat.

Si bé en un ampli conjunt del país el triomf del PRI va ser incontestable, a Chiapas es va repetir de nou el frau electoral, tan agermanat durant 70 anys a la democràcia mexicana. El PRI havia guanyat les eleccions a l'Estat de Chiapas i, en conseqüència, el nou governador era el candidat Robledo. La presa de possessió del càrrec d'aquest estava prevista pel 2 de desembre però no va arribar a produir-se, atès que el propi Robledo va dimitir per ajudar a desactivar la tensió existent a l'Estat: la societat civil, amb l'acord de l'EZLN al darrere, va constituir també, al desembre, el govern de transició en rebel·lia de l'Estat de Chiapas, encapçalat per Amado Avendazo, el candidat del Partit de la Revolució Democrática (PRD) derrotat fraudulentament a les eleccions de l'estiu. Així doncs, a final de 1994, Chiapas tenia dos governadors: l'oficial priïsta i el candidat popular. Al mateix mes, Ernesto Zedillo prenia possessió del govern mexicà: una setmana després, l'economia mexicana feia fallida, enfonsant-se el *peso* de forma espectacular als mercats financers: la crisi mexicana va afectar tota l'economia llatinoamericana (el conegut Tequilazo) i va produir uns nivells de descontentament popular enormes.

Atesa aquesta conjuntura, Zedillo va rebre un impuls que, més tard, repercutiria de forma diàfana en tota la situació creada al país durant el 1994.

2.3. Crèdit EUA i invasió de la Selva

La situació mexicana en començar l'any 95 s'atancava cap al caos: la devaluació del *peso* havia ofegat l'economia de milers d'habitants del país. D'altra banda la situació a Chiapas, partida en dos governs i amb el conflicte latent de fons, empitjorava dia a dia, donada la

incapacitat del govern de satisfer les demandes *zapatistes*.¹⁶

A final de gener del 1995, el Fons Monetari Internacional, el Banc Mundial i la banca dels EUA concedien un crèdit a Mèxic per valor de milers de milions de dòlars EUA. No calgué esperar gaire per comprovar el seguit de contrapartides que aquest préstec va suposar per al govern mexicà: d'una banda, els EUA es feien seu el control de gran part del capital que produís l'empresa petroliera nacional Petróleos México (PEMEX); de l'altra, el 9 de febrer, l'exèrcit federal envaïa la Selva Lacandona per acabar amb la rebel·lió *zapatista*. Novament la mobilització de la societat civil mexicana i internacional va impedir l'extermini de la població però el que no va poder impedir va ser que l'exèrcit mexicà s'instal·lés a àrees estratègiques de la mateixa selva, en una intervenció que ja dura 12 mesos i que ha accentuat la pressió sobre la població indígena de la zona, al mateix temps que diverses violacions dels Drets Humans han estat denunciades, entre d'altres, per centres de Drets Humans nacionals i internacionals que vetllen pel desenvolupament del diàleg sense condicions ni pressions.

2.4. Diàleg i situació actual

Arran de la invasió de la selva, la situació va adquirir unes dimensions diferents. Els mesos de març i abril es signaven els acords de San Miguel en els quals s'especificava un calendari de diàleg i es garantia el no moviment de tropes mentre que aquest diàleg es realitzés¹⁷. Les noves rondes de diàleg es van instal·lar a San Andrés Larrinzar, població a uns 30 kilòmetres de San Cristóbal de Las Casas: aquestes rondes de diàleg, que comprenen els mesos d'abril a setembre, van donar pas als primers acords sorgits per a la instal·lació de mesos de diàleg. A proposta de l'EZLN caldria constituir sis mesos (com a mínim) de diàleg, on es tractessin igual nombre de qüestions: fins a l'1 d'octubre no va quedar instaurada la primera mesa sota el nom de Drets i Cultura Indígena.

Entremig, el 27 d'agost de 1995, la societat civil mexicana participava en la Consulta Nacional patrocinada per l'EZLN, on l'organització sotmetia a votació popular i democràtica la futura línia d'actuació

¹⁶No hi ha cap govern al món que garanteixi el compliment de les demandes *zapatistes*. Això demostra que el no compliment d'aquestes és la base sota la qual descansa el sistema neoliberal, entenent-se aleshores que la lluita *zapatista* s'orienta cap a un veritable canvi de les estructures socioeconòmiques i polítiques que el capitalisme no pot satisfer: el problema, doncs, deixa de radicar en el retard indígena i esdevé mundial.

¹⁷Les qüestions referides a moviments de l'exèrcit mexicà i incompliments dels propis acords signats, estan detallats i aprofundits en el punt núm. 3 d'aquest article.

a seguir. Més d'un milió de mexicans i mexicanes hi van participar i va sorgir el compromís de l'EZLN d'obrir i potenciar noves formes d'expressió política, que en cap cas cal entendre com una constitució de l'organització en partit polític.¹⁸

El 15 d'octubre es van celebrar eleccions municipals a l'Estat de Chiapas, on de nou es va constatar el frau electoral i, d'entrada, s'hi va enregistrar una abstenció del 65% de la població.

La situació actual del conflicte a Chiapas, així com la seva singularitat i importància, a més de les característiques més internes d'aquest moviment que permeten establir i propiciar eines d'anàlisi per a entendre millor el desenvolupament i les possibilitats d'aquesta rebel·lió, són la base del punt tercer d'aquest article.

3. Aspectes de la revolta

3.1. Les terres i les classes socials

«*Tierra y libertad.*» El crit de rebel·lia dels oblidats de la història; el crit que es perpetua, el crit que mai no s'oblida, el crit de sempre. «*Tierra y libertad.*»

Si tenim llibertat, aleshores tenim terres? No. Si tenim les terres, potser ens acostem un xic més a la condició d'éssers lliures. Les terres.

«*Tierra y libertad*» ha estat i és la reivindicació històrica del moviment popular —el camperol empobrit— de Chiapas. Zapata i la Revolució mexicana. On és Zapata? On són les terres? Les terres són on sempre i... amb els de sempre. Les terres. «*Tierra y libertad*» un crit contemporani, un dret humà (el més humà, un crit —encara— de futur, el crit de tots els crits possibles, el crit més sentit perquè és el més necessari. Un crit. El crit dels que mai no han tingut terres, el crit dels oblidats, el crit dels desposseïts i dels desheretats. L'espera sagnant dels que sols han vist les terres en els somnis; han vist les terres i mai no les han trepitjat. En nom de què? Per què? Contra què?

Ja ha quedat clar que Chiapas és un dels indrets amb més recursos naturals, un dels més potencialment rics de Mèxic i l'àrea centreamericana, un dels llocs amb més i abundants terres. Però Chiapas és també un dels territoris més pobres, més deprimits i desprotegits i —important— més desposseït d'Amèrica Llatina. I és de la desposseïció que volem parlar.

¹⁸També el tema de la Consulta Nacional està més detallat en el punt núm. 3 (on es valora la seva repercussió a nivell nacional, la seva singularitat i les reaccions posteriors), com també el que fa referència a les eleccions del passat 15 d'octubre.

Sense la terra no hi ha cap llibertat que valgui. Amb aquesta frase expressem una convicció però —creiem— una realitat historicosocial d'enorme importància i que marca l'actual estat de la qüestió a la convulsiva regió. La terra. La terra i la seva problemàtica (o sigui, el seu ús) és el punt, el fenomen central i determinant dels conflictes endèmics i de l'esclat actual a Chiapas. La terra és la gènesi de la confrontació, del conflicte i de totes les contradiccions i desigualtats que pateixen els desesperats d'aquest Estat. Les terres són font de vida, de menjar i del treball de milers de persones. I difícilment un camperol (qui hauria d'usar les terres...) esdevé lliure si és desposseït de les seves parcel·les de *labor*, dels seus mitjans productius, del seu *el·lote*, de les seves terres.

Chiapas, l'Estat del Sud-oest de Mèxic, és un territori primordialment rural que té com a mitjà de subsistència i de treball les seves terres; els seus recursos primaris i les riqueses dels seus abundants recursos naturals —principalment agrícoles. Endèmicament, estructuralment, Chiapas viu amb el rellotge aturat, immòbil, estàtic. El llast de la colonització. Com la més fidel de les relacions colonials d'un segle XVI, Chiapas s'endinsa i s'enxarxa vers el model primari-exportador; model d'acumulació econòmic perpetuat i hegemònic fins als nostres dies. Una relativa diversitat productiva agrícola (blat de moro, bananes, cafè...) i ramadera, un ús improductiu de les terres, l'articulació en l'extraversió econòmica, l'alta dependència exterior en la producció i el consum, Chiapas, les terres de Chiapas tenen una identitat trista i decadent: el dualisme i la interrelació de models semifeudals i pseudocapitalistes, com a modes de producció. Per una banda, una economia desarticulada, dependent de fora, extravertida però regulada. Un ús extensiu de les terres, grans extensions o latifundis i la seva modernització parcial: la finca i els capitals estrangers. Per altra banda, una agricultura de subsistència, molt més minsa en superfície, amb milers de minifundis i camperols empobrits al marge dels circuits oficials d'acumulació productiva.

Però en el seu conjunt, l'Estat sudenc es regeix per una economia de plantació agrícola (la ramaderia també està arrelada però no tant), on el camperol cobra salaris paupèrrims, la productivitat de les terres és també molt baixa, l'economia és dual-dependent i l'extraversió constant. Chiapas és una societat amb un 80% de pes rural, Chiapas és camperola, és el camp i la natura, són les relacions rurals de producció. La revolució industrial és una anècdota sorda i gairebé cega.

Chiapas es mira la Revolució de 1910 des de lluny, en el sentit que només mira, mai no ha tocat, mai no ha sentit en profunditat.

Chiapas és, sobretot, una Reforma Agrària fictícia, amagada, subtil, sempre camuflada i parcial. Mai no real, incompleta!

Hem caracteritzat l'economia de Chiapas per arribar a una conclusió bàsica: les terres i l'apropiació d'aquestes. Aquest model primari-exportador descrit es caracteritza per una perpètua alta concentració de la propietat de les terres. Hi ha moltes terres i molt riques, però, qui n'és el detentor del seu ús i control? El que ha passat des de sempre és un control, apropiació i possessió per part d'uns quants, unes petites minories (uns pocs ho tenen tot, ho dominen tot; massa i... més!).

És òbvi que aquí estem parlant de grans *finqueros*, dels grans terratinents agrícoles i ramaders, i multinacionals estrangeres. Històricament un fort i influent poder oligàrquic, la vella i nova classe dirigent enquistada en les herències, els títols de sang i les relacions colonials de producció. És l'estirp de sang i una molt minoritària burgesia, és l'anomenada «*familia chiapaneca*» famosa. La reduïda elit *finquera*, els *señoritos* de sempre: una classe homogènia, minsa; els criolls i els *coletos* indígenes de les disfresses de carnestoltes. La qüestió de les terres: propietaris i no propietaris, un problema de qui és detentor —i qui no ho és— dels mitjans de producció. Un problema d'explotadors i explotats (a l'altre bàndol).

La terra a Chiapas mai no ha estat per aquells qui la treballen o els qui l'han intentat treballar: els desposseïts, els no-propietaris de les terres. Segons els dos paràmetres de dualització productiva, abans mencionada —precapitalista i moderna—, el camperol sempre ha estat entre l'esclavitud o el serf i la condició d'assalariat amb règim d'explotació màxima, sense que tingui cap dret. D'explotats a explotats; els oblidats de la història. Els que miren i només miren... Parlem de la classe camperola indígena, marginada i separada d'unes terres que sempre han estat seves; és un problema de legitimitat i de respostes polítiques. La classe, desposseïda, s'organitza i articula els canals de lluita.

Davant d'això, la resistència. L'intent de recuperar unes extensions plenes de riquesa; les esperances d'unes llavors plantades a l'espera (llarga i tensa) dels seus fruits. L'expressió d'unes identitats malmeses i arrabassades per un poder tirà. La lluita per la terra i la seva possessió és, i ha estat, una constant de conflictes i lluites, a més de la seva font, la seva arrel. És la lluita dels antagonismes, de la polarització més extremada, sota un fenomen de dualització classista. Unes classes socials antagòniques i enfrontades en la contradicció: dirigents-dirigits; explotadors-explotats; poderosos-depauperats; ric-pobres; *señoritos* i camperols. La revolta del 1994, revisió de la del 1910, més actual i fecunda (?). Un intent imminent, pri-

mordial i substancial: la recuperació, l'expropiació (no de l'Estat perquè aquest actua amb complicitat amb els poders econòmics establerts) civil, l'ocupació de les terres. L'intent de col·lectivitzar per tothom (els camperols) aquestes terres visibles i fecundes. L'intent d'obrir nous espais de veu per a la classe oprimida, indígena, desposseïda del blat de moro. La lluita per uns drets legítims.

El punt de partida per obrir-se a les llibertats, als drets, a les legitimitats, a la recuperació cultural d'unes identitats. Però en el fonament: sempre les terres; una o més, però sempre per als de sempre... La revolta, el *zapatisme*; un nou intent de reafirmació, recuperació d'unes terres arrabassades. El repartiment i el col·lectivisme.

I el paper de la burgesia? La burgesia a Chiapas és invisible. Una classe no realment consolidada, feble, poc organitzada i no dinàmica, amb pocs fonaments per accedir al poder de les famílies de Chiapas i a l'enquistament oligàrquic perpetuat fins avui. La mateixa estructura agrària de l'economia condiona la feblesa d'una classe mai no emergent.

Avui és ahir. Però l'avui potser mai no tornarà a ser el demà... Tant de bo que no...! L'ordre espera: OCUPACIÓ!

3.2. La guerra de baixa intensitat

Quan amb prou feines feia dos mesos, que el candidat a la presidència de la República Mexicana prenia possessió del seu càrrec... Quan des de les poltrones encara es feia gala que s'havien viscut les eleccions més democràtiques del país... Quan els nous eslògans només parlaven de nova democràcia, progrés i modernitat... Quan el que es volia era transmetre al món una imatge d'obertura política... Quan...

Quan tot això, a les muntanyes oblidades del Sud-est de Mèxic la teòricament nova política tornava a ser la del sotmetiment i la repressió. La més vella resposta d'un govern que veu perduda la seva legitimitat. Els mateixos objectius per a l'empresa de sempre, però aquest cop amb nova imatge, però aquest cop amb tecnologia més sofisticada i eficaç.

El 9 de febrer (com ja hem comentat anteriorment), Zedillo va ordenar l'inici de l'ofensiva militar que va suposar la pràctica ocupació del territori que fins aleshores controlava la guerrilla. Això va implicar la ruptura definitiva del diàleg, una escalada de la repressió i, conseqüentment, la fugida de milers d'indígenes de la zona cap a les muntanyes, que cercaven refugi davant l'amenaça que sentien amb la presència de l'Exèrcit Federal a casa seva.

Els homes i les dones desplaçats, i els que per imperioses dificultats es van veure obligats a restar en les amenaçades i malmeses comunitats, patiren un gran deteriorament de les seves condicions de salut i alimentació. Els que fugiren, es van veure obligats a viure durant mesos sense sostre ni menjar, i amb risc de patir greus malalties; i els que van restar per necessitat en els seus poblats, van ser les primeres víctimes de la destrucció total de les reserves d'aliments, collites i del robatori dels estris de treball.

L'ofensiva militar va durar pocs dies, però malgrat les ordres del comandant suprem de les forces armades d'aturar l'avançada militar, la segona fase de la guerra només havia començat. A Chiapas, es van acabar els trets, a Chiapas no hi va haver més sang, però a Chiapas es van continuar i continuen havent-hi MORTS!!! Les morts més tímides però doloroses, les que no surten a la premsa.

Es posava en marxa el nou rostre de la guerra, el darrer dels mètodes per garantir els objectius de sempre: l'estratègia de la «baixa intensitat».

Aquesta, és una estratègia amb dues cares, una tàctica subtil i camuflada que et sacseja mentre t'acaricia, que t'endolça però t'esmorteeix, que t'enlluerna mentre et sotmet. Un model repressiu diguem-ne de «*guante blanco*».

I és que «ja no es porten» les massacres indiscriminades de la societat civil tipus Vietnam. EUA, després de l'escarment, ha ideat un nou estil d'ofec per al seu millor deixeble (Zedillo) i Chiapas n'està sent un altre camp de proves, com ho van ser Nicaragua als anys 80 i Cuba a l'actualitat.

La intervenció armada és substituïda pel sotmetiment i l'ofec persistent, i el doble tall de l'arma actua de manera paral·lela. Per una banda, (la cara més adusta de l'estratègia) se saquegen les collites, es roben els aliments emmagatzemats i les eines de treball, per debilitar la víctima materialment i dificultar-li la subsistència; i per l'altra, es llancen programes d'ajut social oferint als indígenes que ells mateixos han expoliat menjar i medecines per dividir-los, amb l'intent més humà i hipòcrita de netejar-se les consciències, si més no de cara a la imatge exterior. La careta més perfectament ornamentada, la que cobreix la imatge més cruel del monstre de sempre.

Realment, és un sistema ben estudiat i perillós, ja que dilaten la ferida de la misèria facilitant el camí cap a l'extermini i/o desgastant en la lluita d'aquells que han demostrat que les estructures que semblen infranquejables no són tan difícils d'ensorrar-se. De fet, aquest doble efecte de por i fals paternalisme ja ha començat a donar els seus fruits a les valls de la Selva Lacandona. L'exemple més clar, a banda de les desenes de morts per la violència de la pobresa,

és l'existència de comunitats dividides, on hi ha partidaris del Moviment i d'altres que segueixen les directrius marcades per l'organització agrària oficial explotadora. En aquestes, la tensió a nivell psicològic s'aguditza en produir-se una veritable situació d'enfrontament civil latent. Les dues postures estan massa allunyades i la convivència justa i digne entre partidaris i defractors d'ambdós posicionaments resulta a cops difícil, per no dir impossible.

Els camperols priïstes, accepten, dia rere dia, els ajuts que ofereix orgullosament el govern i autoritzen la vigilància de la zona per part de l'exèrcit federal; i els *zapatistes*, no deixen de refusar el caramellet que estratègicament els estan posant a la boca i viuen aterrits de possibles denúncies i maltractaments per part d'aquells que tenen al Partit únic al darrere.

Una situació complicada que a la llarga pot acabar provocant alguna esquerda en el *zapatisme*; i és que en aquestes condicions de misèria (fam, desnutrició) i amenaça constant, és fàcil caure en la temptació priïsta i aferrar-se a qualsevol clau, encara que cremi.

És per això que considerem admirable la dignitat de tots aquells indígenes que van emprendre el camí de la lluita contra la opressió i no han renunciat ni un sol moment als seus principis. Tanta convicció només pot ser resistència.

Mentre tot això... Mèxic segueix conservant la seva imatge del país més modern, democràtic, transigent i competitiu de tota Amèrica Llatina... Mentre tot això, la imatge del poder segueix imposant-se com a bondadosa, necessària i justa... Mentre tot això, ens domina la certesa que tanta brillantor aterra.

3.3 Diàleg, consulta Nacional i context electoral

Els dos anys transcorreguts des de la irrupció política del moviment *zapatista* han vingut marcats per un seguit de rondes de diàleg (no negociació), la celebració de la Consulta Nacional promocionada per l'EZ i diversos períodes electorals a Chiapas, en concret, i a la nació mexicana en general.

Les eleccions del 21 d'agost de 1994, que van possibilitar l'accés d'Ernesto Zedillo a la presidència del país, i, alhora, la permanència en el càrrec de governador a l'Estat de Chiapas al candidat priïsta van marcar la pauta del conflicte. D'una banda van possibilitar la creació i l'impuls al Govern de Transició en Rebel·lia de l'Estat de Chiapas, òrgan afavorit per l'EZLN i que ha estat un dels encarregats de difondre l'experiència i les demandes zapatistes arreu del món, encapçalat per la seva figura política Amado Avendazo. L'existència d'aquest Govern de Transició, tot i ser summament simbòlica,

ha demostrat el grau de desconfiança de la població de Chiapas en els processos electorals, al mateix temps que ha suposat una nova manera d'entendre l'acció política, menys allunyada de la realitat social. D'altra banda, l'accés de Zedillo a la presidència va coincidir amb el desnonament de l'economia mexicana (fet ja tractat). L'ajuda nord-americana i la posterior invasió de la selva, amb la intenció d'acabar el conflicte per la via armada, han tornat a demostrar el grau de feblesa de les tímides democràcies llatinoamericanes, dependents sempre dels fluxos econòmics i de les decisions preses per països i institucions alienes.

El context electoral de les passades eleccions del 15 d'octubre del 1995 (eleccions municipals) ha tornat a demostrar la llunyania existent entre un procés d'aquest tipus i la recerca d'una solució real i justa als problemes generats per una situació que escapa del control del propi govern de la nació. En el marc d'una problemàtica general, que condemna milers de camperols xiapanencs en aquest cas a la misèria, un procés electoral marcat pel frau i per les condicions socials i polítiques que l'envolten com ara el produït el passat mes d'octubre, no és cap eina de solució. Els problemes i les deficiències que genera el propi sistema han sobrepassat de forma clara ja alguna possible solució a aquests dins d'una via electoral com la passada: la llunyania entre massa social i procés electoral s'ha fet abismal en la mesura que 70 anys de «democràcia priïsta» han demostrat la incapacitat per aportar solucions dins d'aquest marc.

En aquest sentit, la Consulta Nacional del 27 d'agost de 1995 ha cobrat una rellevància transcendent. La Consulta ha mostrat el grau de desacceptació que els processos electorals gaudeixen dins de la massa social. Les eleccions municipals d'octubre van patir, a l'Estat de Chiapas, una abstenció propera al 70%. La deslegitimació que aquesta xifra produeix en el resultat final no és obstacle perquè el propi resultat d'aquestes eleccions sigui el referent de l'actuació política subsegüent, accentuant clarament la diferència, cada cop més, entre política aplicada i desig de la població.

La consulta, vertebrada sobre una concreció més clara dels problemes reals que afecten a la població, i amb una vinculació més diàfana vers al resultat produït mitjançant la seva pràctica, ha mostrat una nova forma possible d'entendre la participació política. Ha mostrat clarament el rebuig existent a l'actual sistema de partits, i més concretament, a l'incompliment de les promeses que aquests partits fan durant el procés electoral, que cauen en sac trencat un cop s'ha produït l'elecció.

És la primera vegada en la història, i més dins d'un moviment sorgit mitjançant l'acció armada, que aquest propi moviment vin-

cula el resultat de la consulta que ell promou a la realització pràctica del resultat que n'ha sorgit.

Aquest nou caire que prenen els esdeveniments està present en l'actual ronda de diàleg, iniciada el 1994, però que s'estén ja a aquest any, 1996. La Consulta que, periòdicament, els representants de l'EZLN fan amb les seves bases, mostra un perfil veritablement més democràtic que no el de la subsidiarietat que suposa l'elecció de càrrecs decisoris amb les mans lliures per actuar. Això provoca l'alentiment del diàleg, però està a la base del nou concepte de democràcia que propugnen els *zapatistes*, i es revitalitzen alhora per una pràctica que no és aliena a la base social indígena *zapatista* com ara l'assemblearisme. Cal no oblidar que el sistema democràtic, entès com a elecció de càrrecs que representen la voluntat popular expressada a les urnes, és una importació europea fruit de la colonització, però que aquesta no era la pràctica comuna d'aquelles velles societats allà existents.

Els primers acords han arribat en el camp del dret i la cultura indígenes. Caldrà esperar per comprovar els avenços que es puguin fer en la següent mesa de diàleg, precisament aquella on es discuteix sobre democràcia i participació política.

4. Conclusions

Hem vist ja, des de diverses perspectives la rebel·lió *zapatista*. Hem tractat d'establir el seu origen, el seu desenvolupament des dels anys 70, el seu esclat puntual al gener del 94 i el caràcter que han anat prenent els esdeveniments des d'aleshores, amb les seves característiques específiques.

Si ens poséssim en la pell dels «experts professionals», amb tota la llunyania de la realitat que això representa, tocaria fer un diagnòstic de la situació, adoptant només els clixés ideològics del «primer món». Però si una cosa ha posat en evidència aquesta rebel·lió, és la caducitat d'aquests mètodes d'anàlisi. L'esclat *zapatista* i les seves posteriors demandes han determinat clarament el nus del problema. En un context d'uniformització política (democràcia formal) i econòmica (neoliberalisme) el moviment ha sabut situar la contradicció que suposa el manteniment d'aquest moviment amb un veritable progrés.

Havent establert que aquest model globalitzador és la base de possibles explosions socials, com ara la *zapatista*, qualsevol anàlisi que s'adeqüi a aquestes postures està condemnat a reproduir el problema.

Per tant és l'hora d'acabar amb línies etnocentristes, visions reduccionistes i solucions integradores i mirar de cercar noves perspectives de superació d'aquesta fase històrica amb un nou model d'interpretació i d'actuació al mateix temps.

L'aparició de l'Exèrcit Zapatista ha trencat amb el mite de la no possibilitat d'articular respostes des d'allò que el sistema s'ha encarregat de titllar com a radical: cosa que no deixa de sorprendre si observem la justícia de les demandes *zapatistes*. En aquest sentit, assistim a la discussió sobre si aquesta rebel·lió suposa l'últim crit del segle XX o forma part d'un període que s'encamina cap al proper segle. Aquesta estèril discussió pretén oblidar que les rebel·lions no atenen a dates sinó que sorgeixen en contextos en què l'actual sistema no possibilita cap altra resposta. La revolta *zapatista* ha suposat la reactivació de les propostes de l'esquerra dins un nou marc d'actuació: la resposta «micro». Superat el marc durant el qual vam assistir a respostes globals dels problemes plantejats pel neoliberalisme, és a dir macrosolucions, el *zapatisme* ha fet veure la possibilitat d'enfortir els moviments sectorials de resposta al sistema, perfectament capacitats per establir generalitzacions, però engegant la lluita des de baix de tot de l'escala social.

L'actual configuració econòmica del món, que determina alhora la seva estructuració política, necessita respostes sectorials, incapaç com és, actualment, l'esquerra de donar-ne de globals. Al mateix temps que el planeta s'ha anat globalitzant, que els problemes d'una petita àrea han passat a convertir-se en problemes d'interès mundial, la ciutadania en general ha anat retrocedint en capacitat de resposta. La sobreinformació que caracteritza ara a la societat impossibilita la resposta col·lectiva i unitària a tots i cadascun dels problemes que sorgeixen arran del planeta. Es fa força difícil engegar a la pràctica una lluita que abracci totes i cadascuna de les injustícies que el neoliberalisme ha anat estenent arreu. La teoria política de l'esquerra, que lluita per la superació d'aquesta fase històrica, cal que entengui aquesta universalització, però al mateix temps, que sàpiga o intenti donar respostes dins de les successives àrees, respostes que han de ser susceptibles de ser estudiades i perllonagades arreu de tots els àmbits socials.

L'Exèrcit Zapatista ha fet un diagnòstic mundial i ha assenyalat el sistema neoliberal com al culpable d'aquesta situació.

És força evident que cal adequar les respostes pràctiques als contextos específics. Tot i formar part del mateix fons, el problema de Chiapas i, per exemple, el problema creat a l'Estat Espanyol arran de la reforma del mercat laboral exigeixen respostes particulars en ambdós casos.

Aquí rau la importància del moviment *zapatista*. El moviment ha aconseguit rompre el pessimisme instal·lat a la vella Europa del «no hi ha res a fer» fora del sistema; ha aconseguit posar el dit a la llaga sobre el com s'ha realitzat la integració de la societat en aquest sistema. Gairebé ningú a Europa era conscient de la realitat mexicana el mateix dia que aquest país entrava a formar part, oficialment, del «primer món» amb el seu ingrés al Tractat de Lliure Comerç. El *zapatisme* ha mostrat, cruament, la necessitat intrínseca del sistema de marginalitzar àmplies capes de la població en nom del benefici d'uns quants. El paral·lelisme amb la Unió Europea és, en aquest sentit, absolutament semblant. El neoliberalisme ja ha superat la vella (per a ells) etapa de les votacions democràtiques. El sistema com a tal, i cap a on s'encamina, prescindeix cada cop més de l'opinió pública: si ja en els seus inicis va lluitar contra l'aplicació del sufragi universal fins que va assegurar el seu poder, ara observem el contrari: les grans decisions s'estan produint sense comptar amb els respectius pobles (ingressos al TLC i la Unió Europea, entrada dels països a les guerres econòmiques de torn, etc) .

Això necessàriament ens ha de portar a una altra forma d'entendre la lluita política. Cal superar la demagògia del sistema que propugna que l'única eina de participació política és el parlamentarisme, mentre que les decisions a les quals abans fèiem esment s'estan produint al marge dels parlaments i de la ciutadania en general.

Aquesta difícil tasca cal començar-la des de la base. La difusió esdevé un terme clau: la interrelació dels problemes causats pel neoliberalisme cal que esdevingui el marc teòric des del qual articular respostes particulars a la pràctica. Aconseguir emmarcar una problemàtica concreta en una globalitat més amplia potenciarà, sens dubte, que la possible resposta pràctica lligui amb un marc general d'oposició al sistema. És aquesta unade les claus de volta de la rebel·lió *zapatista*: lluny d'esdevenir un problema particular de la regió, ha sabut relacionar aquesta problemàtica específica amb una problemàtica que actualment ateny tot el continent americà.

La revolta *zapatista* també ha trencat amb el mite de la divisió de l'esquerra. Els primers dies després de l'esclat de l'1 de gener, els *zapatistes* van fer una crida a la unió de tots els potencials ideològics capacitats per a iniciar l'oposició al sistema. La divisió de l'esquerra, aprofitada sempre per la dreta per engegar els seus projectes universals, ha creat tota una sèrie de temors que cal anar superant en benefici de la resposta col·lectiva. Històricament la divisió de l'esquerra ha tingut una greu responsabilitat en el fracàs de diversos esdeveniments. La rebel·lió *zapatista* ha sabut elaborar una proposta integradora, conscient de la responsabilitat històrica

que en l'actual moment ha adquirit. A més, ha sabut determinar que, molt probablement, aquesta possible resposta no tindrà cabuda en cap dels actuals moviments de masses parlamentaris.

Inscriure, doncs, les lluites populars dins d'una problemàtica general a la qual cap poble del planeta és aliè però, alhora, saber engegar les lluites específiques dotant-les de contingut i unitat necessaris per a fer-les globals és la tasca que cal emprendre. Aquesta «impossibilitat» teòrica de fer-ho ja ha estat superada pel moviment *zapatista*. Tot i que, quantitativament, el ressò de la revolta no ha estat majoritari, qualitativament ha llaurat el camí a àmplies zones del planeta per a posar-se a la pràctica. Una vegada determinat amb el que no es pot comptar, la tasca ha de ser abraçar la lluita a partir d'elements que sí que, potencialment, tenen les de perdre en un futur neoliberal que ja està aquí.

Tot i que, ara per ara, no sembli gaire bon aliat, la raó està del cantó *zapatista*; és necessari que, juntament amb aquesta raó, caminin la solidaritat i la lluita política per aconseguir superar la civilització actual del capital. Sens dubte, tot i el temps transcorregut encara hi ha un món per guanyar, malgrat tot.

Bibliografia

- PETRAS, J: *La revolución contra el Nou Ordre Mundial*. Barcelona, 2 de març de 1994.
- PETRAS, J i CAVALUZZI, T: *La liberalización de América Latina y la estrategia global de los EE.UU.*
- PEREYRA, D: *Del Moncada a Chiapas: Historia de la lucha armada en America Latina*. Ed. Los libros de la Catarata.
- CHOMSKY, N i DIETRERICH, H: *Los vencedores, una ironia de la historia*. Ed. Txalaparta.VV.AA.: *Chiapas insurgente*. Ed. Txalaparta.
- ROVIRA, G: *Zapata vive: la rebelión indígena contada por sus protagonistas*. Ed. Virus.
- GARCIA DE LEÓN: *Resistencia y utopía*. Vol I i Vol II. Ed. Ero.
- DURÁN DE HUERTA, M (comp): *Yo Marcos*.
- Chiapas en cifras*. Convergencia de organizaciones Civiles por la Democracia. Maig 1995.
- Comunicats dels diàlegs entre el govern i la guerrilla *zapatista*. (De maig a juliol de 1995) Arxiu de la CONAI-CONCOPA.
- Premsa: *Excelsior, La Jornada, El proceso, El País i Forbes Revista econòmica*.

Apunts de :

Estructura i societat d'Amèrica Llatina, pel prof. J. Vilaseca i P. Negre. (4t curs de Sociologia)

Moviments socials a Amèrica Llatina, pel prof. L. Luna (5è curs d'Història contemporània)